

УДК 008-027.541

А.А. Мірошніченко

ПРОФЕСІЙНА МУЗИЧНА ОСВІТА В УКРАЇНІ НАПРИКІНЦІ ХІХ – 20-Х РР. ХХ СТ.

Музичне мистецтво є не лише джерелом художньої освіти, а й універсальним засобом формування світоглядних уявлень та ціннісних орієнтацій особистості, набуттям соціокультурного досвіду, реалізації духовно-творчого потенціалу, що потребує зміни освітніх технологій з авторитарно-інформативних на особистісно-розвивальні, рефлексивні, діалогічні, перенесення акценту з вивчення музичних творів на їх використання як засобу художньо-творчого розвитку особистості.

Зазначимо, що вся система музичної освіти ґрунтується на традиціях початкової музично-виконавської підготовки майбутнього митця в спеціалізованих позашкільних навчальних закладах, де робота над набуттям й удосконаленням виконавських навичок та вмінь повинна перебувати в неподільному зв'язку з універсальним розвитком особистості дитини, розширенням її художньої культури, активізацією пізнавальних та творчих сил. Цілеспрямована організація музичної освіти України з середини ХІХ ст. суттєво відрізнялася від загальновідомих освітніх засад здійснювалася на методологічних принципах: єдності раціонального і емоційно-почуттєвого; єдності художньо-естетичного й техніко-виконавського (з набуттям необхідних знань, умінь та навичок для високопрофесійного компонування й виконання музичних творів); поєднання ладо-ритмічної культури й відчуття музичної форми.

Сучасні науковці-практики постійно висвітлюють проблеми розвитку музичної освіти, теоретико-методологічні засади її модернізації. Серед вітчизняних наукових досліджень останнім часом заслуговують на увагу мистецтвознавчі розвідки Н. Бовсунівської, А. Желан, Л. Кияновської, Я. Мельничук, В. Найди та ін.

Тенденції дослідження цієї проблеми – як суто теоретичного, так і практично-методологічного порядку – обумовлюються не лише тим чи іншим кутом розгляду, а й напрямами наукового пошуку її вирішення. Так, Н. Бовсунівська розглядає діяльність житомирської музичної школи П. Грінберга, заснованої 1903 р., а також музичного училища, створеного у 1905 р. при Житомирському відділенні РІМТ на спільній базі її й місцевих музичних класів, де викладалися теорія і історія музики, гра на фортепіано, вокал, скрипкове й віолончельне виконавство, духовна музика й інші музикознавчі предмети [1]. А. Желан аналізує діяльність Миколаївського відділення Імператорського РМТ, де з 1892 р. під загальним керівництвом талановитого піаніста й диригента, педагога і композитора Л. Щедрина стали діяти музичні класи, які 1900 р. реорганізовано у музичне училище [2; 330]. Здобутки львівського музичного училища у ХІХ-ХХ столітті розкриває Л. Кияновська [4]. Становленню та розвитку музичної освіти на Буковині присвячена дисертаційна робота Я. Мельничук [5].

Незважаючи на певні здобутки у дослідженні зазначеної проблеми, донині бракує цілісного, узагальнюючого дослідження музичної освіти в Україні, її виникнення, становлення та еволюції. Частково заповненню даної прогалини сприятиме публікація даної статті, метою якої є аналіз процесу утвердження професійної музичної освіти в Україні наприкінці ХІХ – 20-х рр. ХХ ст.

На українських територіях, поділених між Російською та Австро-Угорською імперіями, функціонувала структурована мережа професійної музичної освіти: початкові музичні класи, музичні училища й музичні інститути (подекуди у статусі консерваторії). В останній чверті ХІХ ст. стрижньовим осередком професійної музичної освіти стали музичні училища, засновані регіональними відділеннями Московського музичного товариства. Вони

відігравали значну роль у підготовці професійних кадрів в Україні. Навчальний процес у них здійснювався за уніфікованими стандартами та програмами, виробленими для середніх навчальних закладів Петербургу і Москви. Їх діяльність передбачала підготовку виконавців на музичних інструментах, співаків, хорових диригентів та учителів музики. Здібна у музичному відношенні молодь опановувала у музичних училищах фортепіано та орган, мистецтво сольного співу, основи теорії та історії музики. Навчання у музичних училищах здебільшого практикувалося платне. Випускники, що успішно склали іспити, по закінченні повного курсу предметів одержували атестати I або II ступенів, які надавали їм право викладати музику та спів у церковно-приходських школах й початкових народних училищах, керувати хоровими колективами [3; 340].

У 1883 р. директором Київського музичного училища призначено В. Пухальського – майстерного піаніста, талановитого педагога й композитора, який очолював цей навчальний заклад протягом декількох років. Музично-теоретичні предмети в училищі викладали В. Чечотт, Є. Риб; в останнього, зокрема, навчалися К. Стеценко, О. Кошиць, майбутні композитори Л. Ніколаєв, Р. Глієр та Л. Ревуцький. Заняття у класі духових інструментів здійснювали артист Маріїнського театру М. Підгорбунський, відомі майстри з симфонічного і оперного оркестрування Л. Пурнох, Р. Бісмарк, Т. Клименко, А. Лещенко.

Багато вихованців Київського музичного училища засновували свої приватні школи, слугуючи справі початкової мистецької освіти, й запрошували викладачами колишніх товаришів по навчанню. Навіть в умовах формальної заборони української мови викладачі та учні училища дедалі активніше зверталися у своїй професійній діяльності до української національної культури та місцевого музичного фольклору. Пропагандистами української музики були М. Лисенко, М. Сикард, Г. Ходоровський.

Наприкінці XIX – початку XX ст. у Київському музичному училищі відбувалося професійне зростання виконавців і педагогів. Випускники цього навчального закладу успішно працювали вчителями музики у Київському інституті шляхетних дівчат, інших освітніх закладах Києва, Харкова, Одеси, Чернігова, Полтави, Проскурова, Ялти й інших міст тогочасної України. Подібні музичні училища функціонували в адміністративних центрах малоросійських губерній: у Харкові, Одесі, Полтаві, Сімферополі, Житомирі, Катеринославі. Деякі з них були реорганізовані з музичних класів. Значення такої реорганізації полягало в тому, що процес виховання набував більш широкого, організованого й систематичного характеру.

Найбільшим культурним центром південного регіону України XIX ст. була Одеса. На кінець 1860-х років у місті існували дві школи, що були основними осередками музичної освіти. У 1884 р. в Одесі створене відділення РІМТ й при ньому навчально-музичні класи. Навчально-виховний процес тут здійснювався під керівництвом талановитого піаніста й диригента, професора Д. Климова. Заняття в одеських музичних класах здійснювалося на настільки високому рівні, що вони невдовзі набули статусу музичного училища. Заняття в училищі відбувалися за програмами Петербурзької консерваторії з диференціацією на молодший, середній і старший курси. Випускники Одеського музичного училища стали у майбутньому відомими музикантами й професорами консерваторій (П. Столярський, А. Павленко, М. Вілінський, О. Могилевський).

У 1883 р. харківською філією РІМТ засноване музичне училище, яке протягом багатьох років очолював талановитий організатор, музикант і диригент І. Слатін. В училищі функціонували класи фортепіано, скрипки та альту, віолончелі, кларнету й гобоя, співу, теорії музики, сольфеджіо й хорового співу, а також гри на мідних духових інструментах. Завдяки подвижницькій діяльності учнів і викладачів, Харківське музичне училище стало головним осередком професійної музичної освіти у великому промисловому центрі України. Великою популярністю у мешканців Харкова користується симфонічний оркестр під керівництвом І. Слатіна, який виконував твори В. Моцарта, Л. Бетховена, П. Чайковського та ін. славетних композиторів.

У 80-90 роки XIX ст. відбувається розквіт музичного життя м. Миколаєва. 1891 року відкрилось Миколаївське відділення Імператорського РМТ. З 1892 р. при відділенні започаткована діяльність музичних класів під загальним керівництвом талановитого піаніста й диригента, педагога і композитора Л. Щедріна. Тут діяли класи: роялю, скрипки та сольного співу [2; 330], які 1900 р. реорганізовано у музичне училище. Його навчальна ситуація збагатилася додатковим відкриттям класів віолончелі, контрабасу, духових інструментів, музично-теоретичних дисциплін та інструментування. Навчальний заклад готував кваліфікованих виконавців на музичних інструментах, диригентів, співаків й вчителів музики. Цьому сприяла плеяда видатних діячів. Диригентом симфонічного оркестру та оперних вистав був особисто Л. Щедрін, а у період Жовтневої революції 1917 р. його справу продовжив скрипаль, композитор і диригент Й. Карбулька, який, крім створення різних ансамблів в училищі, організовував просвітницькі концерти для робітників, матросів та солдатів.

Перші музичні класи у Херсоні відкриваються 1905 р. завдяки ініціативі вихованця Петербурзької консерваторії Я. Дюміна. Тут викладалася гра на фортепіано, скрипці, віолончелі, на духових інструментах, а також теорія музики. Студенти вивчали композицію, історію музики й інші предмети. У 1905 році в Херсонському музичному училищі створено регентський клас. Учні училища проводили концерти, вечори, активно брали участь у культурному житті міста.

1904 р. у Полтаві на базі місцевого відділення РІМТ засноване музичне училище, реорганізоване з музичних класів, що стало одним із найкращих з-поміж регіональних середніх музичних навчальних закладів. Викладалася безкоштовно обов'язкові предмети: теорія та історія музики, гармонія, сольфеджіо, ансамблева гра, хоровий спів. Для учнів старших класів функціонував клас ансамблю, за участю викладачів діяв симфонічний оркестр. У 1915 р. за пропозицією директора училища Д. Ахшарумова започатковано практику хорових концертів для місцевого населення. Учні та викладачі училища часто влаштовували концерти, постановки оперних вистав, драматичні вистави.

Хор і оркестр у Житомирському музичному училищі також виступали з концертними програмами перед земляками. В музичному училищі здобули початкову музичну освіту композитор М. Скорульський, диригент і піаніст Н. Перельман, співачка З. Гайдай та інші видатні українські митці.

1901 р. відкрито музичне училище в Катеринославі, директором якого призначено Д. Губарева, що викладав у класі віолончелі, загального фортепіано й співу. Як і в інших провінційних навчальних закладах, учні і викладачі училища брали активну участь у музичному житті міста.

У 1910 р. на базі музичних класів створено музичне училище у м. Сімферополі (директор А. Канкарович). При ньому діяли класи фортепіано, віолончелі, духових інструментів, співу, оперний і симфонічний, а також клас музично-теоретичних дисциплін (теорії, композиції, історії музики, естетики й інструментування).

Самовіддана, подвижницька праця талановитих, відданих своїй справі митців-педагогів сприяла вихованню нової генерації музикантів, які популяризували український мелос й вивершували свою професійну майстерність, навчаючись у вищих мистецьких навчальних закладах. Таким чином, діяльність регіональних відділень РМТ й заснованих ними середніх музичних навчальних закладів, які створювались у другій половині XIX – початку XX ст., сприяла розбудові системи професійної музичної освіти в Україні.

З ініціативи керівництва Російського ІМТ на початку XX ст. у містах України презентували свої концертні програми видатні композитори й виконавці С. Рахманінов, Б. Барток та О. Респігі, диригенти В. Таліх, В. Фуртвенглер, О. Клемперер, Б. Вальтер та Ф. Буш, співак Ф. Шаляпін, віолончеліст П. Казальс, скрипаль Я. Кубелік й ін.

Основоположною для розвитку професійної музичної освіти в Україні стала мистецько-педагогічна діяльність М. Лисенка, який створив класичні зразки творів у різних

жанрах (зокрема, 9 опер, фортепіанна й інструментальна, хорова і вокальна музика, переважно на слова українських поетів, у тому числі Т. Шевченка). Він же став організатором музичної школи в Києві (1904; з 1918 р. – Музично-драматичний інститут ім. М. Лисенка).

На композиторську творчість початку ХХ ст. вплинули загальна активізація громадського життя в країні, розвиток різних видів мистецтва, становлення національних виконавських шкіл. Необхідність відобразити динамізм суспільних перетворень вимагала таких засобів виразності, які б якомога повніше відповідали логіці та тенденціям історичного розвитку української музики. Однією з таких тенденцій стала подальша професіоналізація української музики. Зокрема, прислужилися цьому процесові створення 1903 р. у Львові «Союзу співацьких і музичних товариств» й відкриття Вищого музичного інституту, потрібного для підготовки кваліфікованих мистецьких кадрів для України. Музичні училища Російського музичного товариства (РІМТ), приватні спеціальні школи також активно працювали на ниві освіти. Про зростання рівня професійного музичного навчання на території України свідчило відкриття консерваторій у Києві, Одесі (1913 р.) та Харкові (1917 р.).

Професійно спеціалізовані мистецькі навчальні заклади в Україні були сформовані попереднім соціально-культурним розвитком і відкриті на вимогу мистецької громадськості під егідою різних мистецьких товариств (Російського музичного товариства, Галицького музичного товариства): Київське музичне училище – 1868 р., Харківське музичне училище – 1883 р., Одеське музичне училище – 1897 р., Катеринославське музичне училище – 1898 р.), більшість з яких існують й донині.

В умовах австро-угорської влади у Львові функціонувала Школа співу, гри на скрипці та віолончелі, яка 1880 р. набула статусу консерваторії. У 1902 р. тут створено також приватний Музичний інститут, в якому викладали випускники європейських консерваторій. Однак до нього було обмежено вступ осіб української національності.

Важливим стало відкриття у Львові з ініціативи А. Вахнянина 1903 р. Українського вищого музичного Інституту на базі львівського хорового товариства «Боян», заснованого у Львові 1891 р. Керований С. Людкевичем та В. Барвінським, навчальний заклад функціонував за прикладом тогочасних консерваторій Західної Європи. Тут функціонували класи фортепіано, скрипки, викладалися дисципліни музично-теоретичного циклу.

В Україні першої чверті ХХ ст. практичним втіленням ідей професійної музичної освіти активно займалися відомі педагоги й музичні діячі В. Верховинець, М. Леонтович, М. Лисенко, К. Стеценко та Б. Яворський.

У перші пореволюційні роки в республіці організовується багато професійних і самодіяльних виконавських колективів – симфонічних, хорових, камерно-інструментальних ансамблів. Серед них – симфонічний оркестр ім. М. Лисенка (1919 р.), Державна українська мандрівнича капела «Думка», а також перший в Україні Державний квартет, квартет ім. Ж. Вільйома, квартет ім. П. Чайковського, Українське державне тріо, квартет ім. М. Леонтовича, Київський квартет.

З утвердженням радянської влади вживаються заходи щодо розширення системи спеціальної музичної освіти. В обласних центрах створювалися ВНЗ нового типу – музично-драматичні інститути. Їх заснували додатково до існуючих у Києві, Одесі й Харкові вищих музичних навчальних закладів. Було переведено на державне фінансування музичні навчальні заклади, впроваджено безкоштовне навчання. При українських консерваторіях організовувались дитячі музичні відділення та професійні школи (середня ланка музичної освіти). У 1928 р. у Києві відкрито Робітничу консерваторію, що проіснувала понад 20 років. Залежно від обраної професії, формуванню спеціальних умінь і навичок студентів сприяли педагогічні практикуми з музичного виховання, гри на фортепіано і скрипці, хорового співу, диригування хором, оркестром й дитячими музичними колективами.

Отже, утвердження професійної музичної освіти в Україні наприкінці ХІХ – першій

третині ХХ ст. відбувалося під впливом інтенсивного культурного розвитку в країні. Утвердженню професійної музичної освіти в Україні значною мірою сприяла діяльність регіональних відділень РІМТ й заснованих ними середніх музичних навчальних закладів, які створювались у другій половині ХІХ – початку ХХ ст. Високий динамізм культурних процесів спричинив прискорений розвиток структури музичної освіти. Завдяки цьому існуюча нині система художньої освіти склалася в нашій країні давно й базується на визнаних у світі традиціях музичної культури.

Список використаної літератури

1. **Бовсунівська Н.** Розвиток шкільної музичної освіти на Волині (кінець ХІХ –початок ХХ ст.) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 – «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Н. Бовсунівська. – Житомир, 2004. – 19 с.
2. **Желан А.** Роль музичної спадщини Миколаївщини у професійній підготовці вчителів музики / А. Желан ; Наук. вісн. Мик. держ. ун-ту : зб. наук. пр. – Вип. 10. Пед. науки : У 2-х т. – Миколаїв : МДУ, 2005. – Т. 2. – 334 с.
3. **Історія української музики** / АН УРСР. Ін-т мистецтва, фолькл. та етногр. ім. М. Рильського ; редкол.: М. Гордійчук (гол.) та ін. – Т. 3: Кінець ХІХ – ХХ ст. – К. : Наук. думка, 1990. – 424 с.
4. **Кияновська Л.** Стильова еволюція галицької музичної культури ХІХ-ХХ ст. : моногр. / Л. Кияновська. – Т. : Астон, 2000. – 339 с.
5. **Мельничук Я. М.** Становлення та розвиток музичної освіти на Буковині (кінець ХVІІІ – початок ХХ століття) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 – «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Я. М. Мельничук. – Івано-Франківськ, 2009. – 20 с.

Резюме

Аналізується процес утвердження професійної музичної освіти в Україні наприкінці ХІХ – 20-х рр. ХХ ст. під впливом інтенсивного культурного розвитку у країні.

Ключові слова: культура, освіта, музична освіта, професійна музична освіта, музична школа, музичне училище, консерваторія.

Summary

Miroshnichenko A. The Approval of the professional music education in the Ukraine in the end of the XIXth – the 20-ies of the XXth century

The paper analyzes the process of the approval of the professional music education in the Ukraine in the end of XIXth – the 20-es of the XXth century under the influence of the intense cultural development in the country.

Key words: culture, education, music education, professional music education, music school, Music College, conservatory.

Аннотация

Анализируется процесс утверждения профессионального музыкального образования в Украине в конце ХІХ – 20-х гг. ХХ ст. под влиянием интенсивного культурного развития в стране.

Ключевые слова: культура, образование, музыкальное образование, профессиональное музыкальное образование, музыкальная школа, музыкальное училище, консерватория.

Надійшла до редакції 21.11.2013 р.